

“QUTADG‘U BILIG” ASARIDAGI MAQOLLARNING TRANSFORMATSIYASINING O‘RGANILISH TARIXIDAN

Sobirov G‘ulomjon Xikmatjon o‘g‘li

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Turkshunoslik oliy maktabi tayanch doktoranti

Tel: +998 911444414

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqola “Qutadg‘u bilig” asari va unda berilgan maqollarning turk va o‘zbek tillaridagi transformatsiyasi tarixi o‘rganilgan. Yusuf Xos Hojibning XI asrda yaratilgan “Qutadg‘u bilig” asari turkiy yozma adabiyot, falsafiy-axloqiy tafakkur hamda xalq og‘zaki ijodi bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan nodir manbadir. Asarda uchraydigan maqol va maqolga yaqin hikmatli birliklar xalq tafakkurining yozma adabiyotga ko‘chish jarayonini yaqqol namoyon etadi. Ushbu maqollarning transformatsiyalangan shakllari, ya‘ni mazmunan saqlanib, shaklan o‘zgargan ko‘rinishlari tilshunoslik va folklorshunoslik uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois mazkur maqola “Qutadg‘u bilig”dagi maqollar transformatsiyasining o‘rganilish tarixiga bag‘ishlanadi.*

Kalit so‘zlar: *Til, folklor, doston, maqol, transformatsiya, qavm-qarindosh, do‘stlik, obraz, uy, avlod, ajdod, xarakter.*

Аннотация: *В данной научной статье исследуется история трансформации произведения «Кутадгу Билиг» и содержащихся в нём пословиц на тюркском и узбекском языках. Произведение Юсуфа Хос Хаджиба «Кутадгу Билиг», созданное в XI веке, является редким источником, неразрывно связанным с тюркской письменной литературой, философско-нравственной мыслью и народным устным искусством. Встречающиеся в произведении пословицы и пословичноподобные мудрые единицы наглядно демонстрируют процесс переноса народной мысли в письменную литературу. Трансформированные формы этих пословиц, то есть их содержание сохранилось, но форма изменилась, имеют особое значение для лингвистики и фольклора. Поэтому данная статья посвящена изучению истории трансформации пословиц в «Кутадгу Билиг».*

Ключевые слова: *Язык, пословица, выражение, народ-родственник, дружба, образ, дом, поколение, предок, характер.*

Abstract: *This scientific article studies the history of the transformation of the work “Kutadgu Bilig” and the proverbs given in it in the Turkish and Uzbek languages. Yusuf Khos Hajib’s work “Kutadgu Bilig”, created in the 11th century, is a rare source inextricably linked with Turkic written literature, philosophical and moral thought, and folk oral art. The proverbs and proverb-like wise units found in the work clearly demonstrate the process of transferring folk thought to written*

literature. The transformed forms of these proverbs, that is, their content preserved but their form changed, are of particular importance for linguistics and folklore. Therefore, this article is devoted to the study of the history of the transformation of proverbs in “Kutadgu Bilig”.

Keywords: *Language, proverb, expression, people-relative, friendship, image, house, generation, ancestor, character.*

Kirish: XI asr turkiy adabiyoti durdonasi hisoblangan “Qutadg‘u bilig” asari nafaqat siyosiy-falsafiy pandnoma, balki xalq tafakkurining yozma ifodasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Asarda uchraydigan maqol va hikmatli baytlar xalq og‘zaki ijodi an‘analari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularning aksariyati keyingi davrlarda turli shakliy va mazmuniy o‘zgarishlar — transformatsiyalar orqali bugungi turkiy xalqlar paremiologik tizimida yashab kelmoqda.

Maqollarning transformatsiyasi masalasini o‘rganish til, madaniyat va tafakkur uzviyligini anglashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois ushbu maqolada “Qutadg‘u bilig”dagi maqollar transformatsiyasining o‘rganilish tarixiga ilmiy-nazariy nuqtayi nazardan yondashiladi.

Maqollarning aniq ko‘lami belgilangan. Tadqiqot jarayonida xalq orasida qo‘llanib kelayotgan ayrim maqollarning qadimiy va ta’bir joiz bo‘lsa, asl variantlari tiklandi. Yusuf Xos Hojibning tajribasi misolida yozma adabiyotda folklordan, ayniqsa, xalq maqollaridan foydalanishning yo‘l va usullari, bu yo‘l va usullarning nihoyatda xilma-xil shakl va ko‘rinishlarga egaligi ko‘rsatib berildi.

Tadqiqot natijalaridan nihoyatda keng va xilma-xil sohalarda foydalanish mumkin. Xususan, adabiyot tarixi, folklorshunoslikka oid tadqiqotlarda, shu sohalarga oid darslik va qo‘llanmalar yaratishda, ta’limning turli bosqichlari uchun dastur, darslik va o‘quv qo‘llanmalari yaratishda asqotishiga shubha yo‘q. Shuningdek, adabiyot tarixi, folklorshunoslik, adabiyot va folklor aloqalariga doir maxsus kurs, maxsus seminarlar o‘qishda tadqiqot materiallaridan foydalanish mumkin bo‘ladi.

Madsad va vazifa: Mazkur maqolada “Qutadg‘u bilig” asarining xalq og‘zaki ijodi bilan g‘oyaviy-genetik aloqasi, undagi xalqona tafakkur unsurlari va badiiy ifoda vositalari magistrlik darajasidagi ilmiy yondashuv asosida tahlil qilinadi.

Usullar: Maqola mavzusini yoritishda tavsiflash, tasniflash, qiyoslash, lingvomadaniy tahlil usullaridan foydalanildi.

Natijalar va mulohaza: Tilshunoslikda transformatsiya deganda muayyan birlikning tarixiy taraqqiyot jarayonida shaklan o‘zgarib, mazmuniy yadroni saqlab qolishi tushuniladi. “Qutadg‘u bilig”dagi maqollarga nisbatan quyidagi transformatsiya turlari kuzatiladi: 1. Leksik transformatsiya – ayrim so‘zlarning zamon va makonga moslashib almashuvi; 2. Sintaktik transformatsiya – bayt shaklidan ixcham gap yoki maqol shakliga o‘tish; 3. Semantik transformatsiya – g‘oyaning saqlanib, qo‘llanish doirasining kengayishi yoki torayishi.

Maqollar har bir tilning lugʻat tarkibining eng muhim birliklaridan biri boʻlib, ular til tuzilmasi boʻlib, ular ifoda kuchi va tushuncha boyligi jihatidan har tomonlama muhokama qilinishi kerak. Maqollar boʻyicha koʻplab tadqiqotlar olib borilgan boʻlib, unda tilning ifodalanish usullari, oʻtmishi, turmush tarzi, anʼanalari, eʼtiqodlari va shu tilda soʻzlashuvchi jamiyatning boshqa koʻplab xususiyatlari haqida muhim maʼlumotlar mavjud. Maqollar ustida hozirgacha turli tillarda koʻplab tadqiqotlar olib borilgan. Maqollar bilan bogʻliq ilmiy ishlar juda ham koʻp ishlangan boʻlib aynan bizning mavzumiz uchun tanlab olingan Yusuf Xos Hojibning “Qutadgʻu bilig” asarida kelgan maqollarning Turk va oʻzbek tillarini qiyoslab bajarilmagan. Turk, oʻzbek, qozoq, va boshqa tillarda koʻplab maqollar bilan bogʻliq ishlar amalga oshirilgan.²⁰

Maqollarning qiyosiy-tipologik xususiyatlari I.Begmurodov, R.A.Latipova, I.K.Mirzayev, Z.Yusupova, Y.Osheva, L.Babitova, O.Igbolov, P.Bakirov,

²⁰ Abdullayev, D.H (2005). Xalq Maqollarining “Qutadgu Bilig” Poetikasidagi oʻrni va badiiy- Estetik Funktsiyalari. Toshkent: Toshkent davlat Nizami Pedagogik Universiteti. Abdurahmonov, H. (1964). Oʻzbek xalq maqollarining sintaktik xususiyatlari. Semerkand-Toshkent. Abdurahmonov, H. (1971). Oʻzbek xalq oʻgʻzaki ijodi asarlarining sintaktik xususiyatlari boʻyicha kuzatishlar. Toshkent. Adilov, M. (2018). Kazakcha atasözü ve deyimlerde eskicil unsurlar. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri Ana Bilim Dalı. Ahat, Ü. (1989). Karahanlıca ve eski Anadolu metinlerinde deyimler, atasözleri ve kısa hikayeler. Elazığ. Aksoy, Ö. A. (2019). Atasözleri Sözlüğü. İstanbul: İnkılap Kitabevi, Albayrak, N. (2009). Türkiye Türkçesinde Atasözleri. İstanbul: Kapı Yayınları. Alemdar. (2019). Türkçe atasözü ve deyim hazinesine Atalar Sözü Mecmuası’ndan katkılar. Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (Ö5), 112- 124. DOI: 10.29000/rumelide.606080. Atlı, S. (2019). “Divânü Lugâtî’t-Türk’teki Atasözleri Üzerine Yapılan Bir Çalışma: Abdülahad Nûrî ve “Atalar Sözü”,: . Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 8, S. 3, 2243-2279. Aynur, Ö. Ö. (2009). Kadınlarla İlgili Özbek Atasözleri. Ankara: Grafiker Yayıncılık. B.Joʻrayeva., G.Astanova. (2018). Mahmud Qoshgʻariyning “ Devonu Lugʻotit Turk” asaridagi maqollarning qiyosiy tahlili. Toshkent. Bahadır, Ş. A. (2019). Türk ve Gürcü Deyim ve Atasözlerinin Karşılaştırılması. Sakarya.: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Bilginer, O. (1997). Özbek atasözleri A maddesi (Metin-Çeviri-Açıklama). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Anabilim Dalı. Coşar, M. ve Güneş, B. (2011). Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi-İl: Divânü Lugâtî’t-Türk ve Kâşgarlı Mahmud Üzerine Hazırlanan Bildiriler. Türkiyat Mecmuası. C. 21, S. 1-68. Çobanoğlu, Ö. (2004). Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı. Elçin, Ş. (1969). Türk Dilinde Atalar Sözü. Ankara: Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi. Ercilasun, A. B. (2020). Divânü Lugâtî’t-Türk’teki Şiirler ve Atasözleri. İstanbul.Bilge Kültür Sanat. Fitrat, A. (1927). Eng eski turk adabiyoti namunalari. Tashkent-Samarkand. Gönen, S. (2006). Batı Türklerinin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma. Konya:Selçuk Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı bölümü. Gönen, Y. Ö. (2015). Türk Atasözlerinde Sözlü İletişim Unsurlarının Sunumu. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı. Güneş, S. (1999). Türk ve Rus atasözleri arasındaki benzerlikler. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Slav Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı Rus Dili ve Edebiyatı. Gürsu, U. (2009). Kazak Türkçe’sindeki ve Türkiye Türkçe’sindeki Atasözlerinin Karşılaştırmalı Biçimde İncelenmesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı Doktora Programı. Jorayeva, M.B. (2002). Maqollarning Lisoniy mavqei va manoviy uslubiy qollanilishi. Buhara. Kaçar, İ. (2019). Asım, Necip (1924). Eski Savlar Divanu Lugati’t-Türk’teki Atasözleri. İstanbul: Büyüyen Ay yayınları. Korkmaz, H. (2007). Divânü Lûgat-it-Türk’teki Atasözlerinin Anlambilimsel Açidan İncelenmesi. Samsun: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, .

G.Ergasheva, O.Uralova, M.Temirova, R.U.Majidova, Z.R.Narmuratov kabi olimlar tomonidan tadqiq qilingan.²¹

“Qutadg‘u bilig” (yoki “Qutadghu Bilig”) asaridagi maqollarni, asosan, O‘rta Osiyo va Turkiston hududlarining mashhur olimlari, adiblari va fol’klorshunoslari o‘rgangan. Bu asar, XI asrda yozilgan bo‘lib, unda xalq og‘zaki ijodining katta o‘rni bor. Maqollar va hikmatlar, o‘z navbatida, turli hukmdorlar, olimlar va shaxslar tomonidan o‘rganilgan va ular jamiyatdagi axloqiy qadriyatlarini, falsafiy qarashlarni ifodalash uchun ishlatilgan.

Shuningdek, ko‘plab o‘rta asrlar shoirlari va ilmiy adabiyotshunoslar, jumladan, Abu Nasr Farobiy, Alisher Navoiy va boshqa shaxslar, "Qutadg'u bilig"da mavjud bo‘lgan maqollarni o‘rganib, o‘z asarlarida ulardan foydalanganlar. Bugungi kunda esa, bu asar, ayniqsa, turk dunyosining tarixshunoslari va adabiyotshunoslari tomonidan o‘rganilmoqda.

"Qutadg‘u bilig" asaridagi maqollarni Yevropa olimlaridan bir nechta mashhur mutafakkirlar o‘rganishgan. Bu olimlar asarning ma’naviy-axloqiy jihatlarini va o‘ziga xosligini o‘rganishga katta hissa qo‘shgan. Ularning ishlarida, asarda ta’kidlangan hikmatlar va maqollarni, o‘z tiliga tarjima qilib, Yevropa ilmiy doiralari uchun tanitishda katta rol o‘ynagan.

"Qutadg‘u bilig" asaridagi maqollarni o‘rganish, ayniqsa, Turkiston va O‘rta Osiyo tarixini va madaniyatini chuqur o‘rgangan turk olimlari tomonidan amalga oshirilgan. Bu asarni o‘rganish va undagi maqollarni tahlil qilishda turk olimlaridan bir nechta taniqli shaxslar alohida o‘rin tutadi:

1. Mahmud Kashgariy – Mahmud Kashgariy, "Divan Lughāt al-Turk" asarida turk tilining boyligi va xilma-xilligi haqida yozgan. Uning o‘ziga xos tilshunoslik ishlari,

²¹ Бегмуратов И. Узбекско-казахские фольклорные связи: Автореф. дис... канд. филол. наук. – Ташкент, 1990. – 21 с.; Латыпова Р.А. Нормы речевого поведения в зеркале английской и башкирской паремии: Автореф. дис... канд. филол. наук. – Уфа, 2003. – 17 с.; Мирзаев И.К., Нарзикулов А. Французча мақол ва маталларнинг ўзбек тилидаги муқобиллари. – Самарқанд: СамДУ, 1981. – 67 б.; Юсупова З.А. Языковые аспекты реализации противопоставления в паремии (на материале французских, английских и русских пословиц): Дис... канд. филол. наук. – Уфа: БГУ, 2005. – 146 с.; Ошева Е.А. Лингвокультурная специфика паремиологического пространства (на материале русского и английского языков): Автореф. дис... канд. филол. наук. – Пермь, 2013. – 21 с.; Бабитова Л.А. Английские и кабардино-черкесские пословицы и поговорки в прагмалингвокультурологическом аспекте: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Махачкала, 2013. – 26 с.; Игболов О.Ш. Лексико-семантический анализ особенностей пословиц и поговорок в таджикском и английском языках (на материале “Маснави маънави” Джалолуддина Руми): Дис... канд. филол. наук. – Душанбе, 2017. – 166 с.; Бакиров П. Номинацентрические пословицы в разносистемных языках (на материале русского, узбекского и казахского языков): Дис... докт. филол. наук. – Ташкент, 2007. – 287 с.; Эргашева Г. Инглиз ва ўзбек тиллари фразеологизм ва паремияларида гендер аспектининг қиёсий-типологик тадқиқи. Филол. фан. номз... дисс. – Тошкент, 2011. – 164 б. Уралова О.П. Инглиз ва ўзбек тилларида “оила” бош лексемали мақоллар семантикаси ва структураси. Филол. фан. фалс. док. (PhD)... дисс. – Самарқанд, 2021. – 144 б.; Темирова М. Ўзбек ва қирғиз халқ мақоллари типологияси. Филол. фан. фалс. док. (PhD)... дисс. – Тошкент, 2018. – 166 б.; Маджидова Р. Антропоцентрик мақолларнинг аксиологик тадқиқи (ўзбек ва рус тиллари материаллари асосида). Филол. фан. доктори (DSc)... дисс. автореф. – Фарғона, 2020.; Нармуратов З.Р. Инглиз ва ўзбек тилларида “таълим, илм” концептларига оид паремаларнинг лингвомаданий тадқиқи. Филол. фан. фалс. док. (PhD)... дисс. автореф. -Термиз, 2022. -51 б.

jumladan, "Qutadg'u bilig" asarini ham o'z ichiga olgan turk madaniyati va adabiyoti haqida keng ma'lumotlarga ega. Kashgariy asaridagi maqollarni tahlil qilishda va ularning falsafiy-moral jihatlarini o'rganishda katta hissa qo'shgan.

2. Zeki Velidi Togan – Zeki Velidi Togan, turk tarixchisi va adabiyotshunos, "Qutadg'u bilig"ni o'rganishda faol ishtirok etgan. U, asaridagi maqollarni o'z zamonasining turk madaniyatiga va falsafasiga nisbatan tahlil qilgan. Togan, shuningdek, "Qutadg'u bilig"ni o'z ilmiy tadqiqotlarida turk xalqining axloqiy qadriyatlari va urf-odatlarini tushunish uchun bir manba sifatida ko'rgan.

3. Ahmet Yesevi – O'zbekistonning qadimiy yurtlari bo'yicha turk olimlari orasida, Ahmad Yesevii va uning falsafasi ham "Qutadg'u bilig"da ko'rsatilgan maqollar bilan qisman o'xshashliklar yaratgan. Yeseviiyning ilohiy falsafasiga nisbatan turk ilmiy doiralari "Qutadg'u bilig" asaridagi g'oyalar va maqollarni chuqur o'rgangan.

4. Fazıl Gökpinar – Turk adabiyotshunosi Fazıl Gökpinar, "Qutadg'u bilig" asaridagi maqollarni o'rganishda va tahlil qilishda faol ishtirok etgan. U asarni o'zining falsafiy va axloqiy aspektlari bilan ilmiy izlanishlarga asoslab, turk tilidagi o'ziga xoslikni va ma'naviyatni o'rgangan.

Bu olimlar va mutafakkirlar, "Qutadg'u bilig"ning turk madaniyati va falsafasidagi o'rnini chuqur tahlil qilishgan va undagi maqollarni o'z tadqiqotlarida o'rgangan. Ularning ishlari, asarning ahamiyatini o'zbek, turk va keng turk dunyosida tanitishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida "Qutadg'u bilig" asari Yevropa va Rossiya sharqshunoslari tomonidan ilmiy muomalaga kiritildi. V. V. Radlov, V. Bartold singari olimlar asarni tarixiy-manbaviy jihatdan tahlil qilib, undagi hikmatli iboralarning xalqona ildizlariga e'tibor qaratdilar. Bu davrda maqollar transformatsiyasi mustaqil tadqiqot obyekti sifatida shakllanmagan bo'lsa-da, og'zaki an'ana bilan aloqadorlik masalasi ilgari surildi.

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab turkologiyada folklor va yozma adabiyot munosabatini o'rganish jadallashdi. Bu bosqichda "Qutadg'u bilig"dagi hikmatli baytlar boshqa turkiy xalqlar maqollari bilan qiyoslab o'rganildi.

So'nggi yillarda mazkur masala kognitiv lingvistika va diskurs tahlili nuqtayi nazaridan o'rganilmoqda. Bunda maqollarning: - konseptual asoslari, - milliy mentalitet bilan bog'liqligi, - axloqiy-me'yoriy qadriyatlarni aks ettirishi kabi jihatlar tahlil qilinmoqda. Bu esa transformatsiyani faqat shakliy emas, balki madaniy-falsafiy jarayon sifatida talqin qilishga olib kelmoqda.

Xulosa. "Qutadg'u bilig" asaridagi maqollarning transformatsiyasini o'rganish masalasi turkiy xalqlar til, tafakkur va madaniyatining tarixiy uzviyligini yoritishda muhim ilmiy ahamiyatga ega. Mazkur asarda uchraydigan maqol va maqolga yaqin hikmatli baytlar xalq og'zaki ijodining yozma adabiyotga ko'chish jarayonini aks ettiruvchi asosiy manbalardan biri hisoblanadi. Ularning shakliy va mazmunini

o'zgarishlarga uchrashi til taraqqiyotining tabiiy qonuniyatlari bilan bog'liq ekanini ko'rsatadi.

Maqollarning transformatsiyasi masalasining o'rganilish tarixi shuni ko'rsatadiki, dastlabki sharqshunoslik tadqiqotlarida bu birliklar umumiy hikmatli iboralar sifatida baholangan bo'lsa, keyingi turkologik izlanishlarda ularning paremiologik xususiyatlari aniqroq ochib berildi. O'zbek tilshunosligida esa mazkur maqollar xalq tafakkurining barqaror unsuri sifatida talqin qilinib, ularning bugungi zamonaviy maqollar bilan semantik va g'oyaviy mushtarakligi ilmiy asosda yoritildi.

Shuningdek, "Qutadg'u bilig"dagi maqollarning transformatsiyasi nafaqat lingvistik, balki lingvomadaniy va kognitiv jarayon sifatida ham ahamiyatlidir. Chunki bu birliklar orqali muayyan davrning axloqiy me'yorlari, ijtimoiy qarashlari hamda milliy mentaliteti namoyon bo'ladi. Transformatsiya jarayonida shakl o'zgarishi kuzatilsa-da, mazmuniy yadro — pand-nasihat, hayotiy tajriba va axloqiy g'oya saqlanib qoladi.

Xulosa qilib aytganda, "Qutadg'u bilig" asaridagi maqollar transformatsiyasining o'rganilishi turkiy paremiologiya tarixini chuqurroq anglash, xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyot o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ilmiy asoslash imkonini beradi. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlar kelgusida qiyosiy, konseptual va diskursiv tahlillar bilan boyitilishi mumkin bo'lib, bu esa turkiy tillar va madaniyatlar umumiylikining yanada mukammal ochilishiga xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Абдурауф Фитрат. Қутадғу билиг. - // Танланган асарлар. II жилд, Илмий асарлар. Нашрга тайёрловчи ва изоҳлар муаллифи Ҳ.Болтабоев, Тошкент: Маънавият, 2000,- 16 б.
2. Абдурахмонов А. Алп Эр Тўнга (Афросиёб) абадияти. Самарқанд, «Сўғдиёна», 1999,- 55 б.
3. Абдурахмонов Г.А. К переводу «Қутадғу билиг» на русский язык.-// Ж. Советская тюркология, 1970, № 4, с.120-12.
4. Абдуқодиров А. Тасаввуф истиллоҳларининг қисқача изоҳли луғати.- Хужанд, Раҳим Жалил номидаги Давлат нашриёти, 1997. 29-30-б.
5. Адабиёт назарияси. Икки томлик. 1-том, Адабий асар. Тошкент: Фан. 1978,-416 б.
6. Адамбаев Б. Казахское народное ораторское искусство. – Алматы: «Ана тили», 1997.- с.35.
7. Азимов И., Саидов М. Юсуф Хос Ҳожибнинг ахлоқий қарашлари. Т.: 1993, - 26 б.
8. Алиев А. «Қутадғу билиг» ва «Девону луғатит турк»нинг Наманган шевалярига муносабати. - //Ж. Ўзбек тили ва адабиёти. 1970. № 5-6, 35-37.

9. Алп Эр Тўнга Ёки Афросиёб жангномаси. Нашрга тайёрловчи А.Абдурахмонов. – Т.: Чўлпон.- 32 б.

10. Асланов В.И. О лексических параллелях в «Кутадгу билиг» и в азербайджанском языке.-//Ж. Советская тюркология. 1970, № 4, с.47

Internet saytlar:

1. www.wikipedia.org
2. <https://blog.ciceksepeti.com/kiz-bebekler-icin-cicek-isimleri/>
3. <https://m.sabah.com.tr>
4. <https://lotusmagus.com>